

**СЕСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО,
ПОВ'ЯЗАНЕ З КОНФЛІКТОМ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Руфанова В. М.

ВСТУП

Після початку повномасштабного вторгнення рф 24 лютого 2022 р. перед Україною постали нові виклики. Подібні виклики протягом останніх десяти років не долала жодна цивілізована країна світу. Введення воєнного стану, окупація території, знищення цілих населених пунктів, нищення об'єктів цивільної та критичної інфраструктури, знуцання над цивільним населенням, втрата домівок, вимушена евакуація, смерті рідних та близьких – це все ті реалії, в яких живе Україна та її громадяни вже цілий рік.

Поряд з іншими, викликає занепокоєння таке явище збройного конфлікту як сексуальне насильство, яке вчиняється військовим рф над населенням України. У зв'язку з цим, до Національного плану заходів, спрямованих на реалізацію Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» були внесе несені відповідні зміни. В частині протидії сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом, цей документ, поряд з іншими, передбачає такі напрями діяльності:

1) запобігання насильству за ознакою статі, у тому числі шляхом притягнення до відповідальності за порушення міжнародного права; забезпечення участі жінок у запобіганні виникненню, поширенню та відновленню насильницьких конфліктів, а також усуненні причин їх виникнення, зокрема шляхом роззброєння, протидії всім формам експлуатації; підтримка мирних ініціатив та процесів розв'язання конфліктів;

2) захист прав і врахування потреб постраждалих в умовах конфліктів і після їх завершення, зокрема захист від різних форм насильства та переслідування (під час тривалих конфліктів збільшуються ризики потрапляння насамперед жінок і дівчат у ситуації торгівлі людьми, сексуального насильства, згвалтування); 3) врахування особливих потреб жінок і дівчат, у тому числі вразливих категорій (зокрема біженців, внутрішньо переміщених осіб, жінок, які постраждали від насильства за ознакою статі та сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом), а також жінок-комбатантів, жінок-ветеранів під час

надання послуг у сфері охорони здоров'я, психологічної та гуманітарної допомоги; забезпечення участі жінок в економічному відновленні та перехідному правосудді в конфліктних і постконфліктних ситуаціях¹.

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (далі СНПК) є однією з форм гендерно зумовленого насильства та порушенням фундаментальних прав людини на життя, повагу гідності, недоторканість, приватність, здоров'я, безпеку тощо. Гендерний характер сексуального насильства проявляється в тому, що переважно жінки стають жертвами зазіхань на статеву свободу та статеву недоторканість під час збройних конфліктів. Сторони протистояння використовують сексуальне насильство як зброю, як певне знаряддя, для демонстрації домінування, переваги, приниження противника та розсіювання страху серед населення. Систематичне застосування сексуального насильства під час збройного конфлікту в якості зброї, має настільки ж шкідливі наслідки як і після інших видів зброї: хімічної, вогнепальної тощо.

Конвенція про захист цивільного населення під час війни містить пряму норму, яка визначає, що цивільні особи на окупованій території мають право за будь-яких обставин, на особисту повагу, повагу до своєї честі, права на сім'ю, повагу їхніх релігійних переконань та обрядів, звичок та звичаїв. Вони потребують гуманного ставлення та захисту від будь-якого акту насильства чи залякування, від образ та цікавості натовпу. Є абсолютно не допустимим зазіхання на їхню честь, і, зокрема, вчинення зґвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність (ст. 27). Не допускається застосування фізичного чи морального примусу (ст. 31)².

Окрім того, що сексуальне насильство становить загрозу для права кожної людини на гідне, безпечне та мирне життя, за умов вчинення його систематично, масштабно та з особливою жорстокістю, воно створює загрозу всьому людству³. Це пов'язано з тим, що нищаться всі демократичні основи миробудування, ігноруються принципи поваги до

---

¹ Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року. Затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1544-р. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text>

² Конвенція про захист цивільного населення під час війни. Женева. 12.08.1949. Ратифіковано 03.07.1954. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text/

³ Руфанова В.М. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: сучасні виклики. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. № 2. С. 127-131. URL : chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjpcglclefindmkaj/https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2022/06/VJHR_2_2022.pdf

гідності кожної людини та ставлення до людини як до найвищої соціальної цінності.

Не зважаючи на те, що міжнародні та правові рамки протидії СНПК відносно визначені, залишаються актуальним питання поширення цього явища, безкарності, відсутності належного переслідування, достатнього та дієвого нормативного підґрунтя протидії цьому явищу.

1. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: поняття, форми, відмінність від сексуального насильства, вчиненого в мирний час

Для з'ясування сутності СНПК, важливе значення має розуміння подій, обставин та умов, за яких воно відбувається. Під загрозою руйнування опинилися високі за рівнем суспільні відносини, такі як мир, безпека та міжнародний правопорядок. Саме тому, важливо з'ясувати зміст поняття збройний конфлікт, його характерні ознаки, особливості обстановки та перебігу. Це пов'язано з тим, що контекстуальний момент сексуального насильства, полягає в тому, що воно вчиняється збройного протистояння та систематичного застосування сили.

Сексуальне насильство під час збройного конфлікту може суттєво відрізнитися від сексуального насильства в мирний час за особливостями ідентифікації події самого злочину, його документуванні, надані допомоги постраждалим, а також особливостям взаємодії з постраждалими особами.

Для характеристики збройних протистоянь найчастіше використовують терміни збройна агресія, акт агресії, війна, воєнний конфлікт, збройний конфлікт.

Так, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 3314 (XXIX) 1974 р. визначає, що збройна агресія – це застосуванні збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним зі Статутом Організації Об'єднаних Націй.

Формами прояву збройної агресії є вчинення країною-агресором акту агресії, яким, відповідно до згаданої вище резолюції, можуть бути:

– вторгнення чи напад збройних сил держави на території іншої держави, або будь-яка, навіть тимчасова окупація, або будь-яка анексія із застосуванням сили на території іншої держави чи її частини;

– бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування зброї на території іншої держави;

– блокада портів чи берегів держави збройними силами іншої держави;

– напад збройними силами держави на сухопутні, морські та повітряні сили або морські чи повітряні флоти іншої держави;

– застосування збройних сил однієї держави, що розташовуються на території іншої держави згідно з угодою держави, що приймає, з порушенням умов, передбачених в угоді, або будь-яке продовження їх перебування на такій території після припинення дії угоди;

– дія держави, що дозволяє, аби її територія, яку вона надала в розпорядження іншої держави, ця держава використовувала для здійснення акту агресії проти третьої держави;

– засилання державою або від імені держави озброєних банд, груп, нерегулярних сил чи найманців, які застосовують силу проти іншої держави, здійснюючи акти, рівнозначні вищезазначеним, або її значна участь у них (ст. 3)⁴. Перелік дій, які становлять акт агресії, не є вичерпним та може бути доповненим іншими формами. На підставі акту агресії вчиняється злочин агресії.

Відповідно до Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (1998 р.), злочин агресії являє собою планування, підготовку, ініціювання або вчинення особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабами є грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй⁵. За злочин агресії до відповідальності може бути притягнутий політичний лідер чи військовий командир, які здійснюють контроль або керують політичними чи військовими діями держави.

Події, які сьогодні відбуваються в Україні, як на офіційному, так і на побутовому рівні, називають війною. Поряд з цим, офіційного визначення війни не зустрічається ні в міжнародному, ні в національному законодавстві.

Так, у своєму вирокі, Нюрнберзький трибунал визначив війну як «здійснення політики засобами насилля»⁶. Відповідно до загального міжнародного права війна починається її оголошенням або фактичним відкриттям воєнних дій. У Третій Гаазькій конвенції про відкриття воєнних дій 1907 р учасникам було заборонено розпочинати війну «без

---

⁴ Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 року. Департамент громадської інформації ООН. URL : https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

⁵ Римський статут Міжнародного кримінального суду. 07.07.1998. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#n1003

⁶ Денисов В. Н. Агресія військова // Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Агресія_військова. https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%B3%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%96%D1%8F_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0

попереднього та недвозначного повідомлення, яке має бути висловлене у формі мотивованого оголошення війни або ультиматуму з умовою оголошення війни». Якщо держава вступала у війну з недотриманням зазначених норм, вона визнавалася винною у порушенні міжнародного права. Взагалі, з кінця 18 ст. і до Першої світової війни (1914–1918 р.р.) війна, за міжнародним правом, вважалася допустимим засобом розв'язання спорів⁷.

У Кримінальному кодексі України (далі КК) законодавець вживає термін війна згадується у ст. ст. 43-1, 297, 438, 443, 444. Відповідальність за агресивну війну встановлено у ст. 436 та ст. 437 КК. Також у ч. 2 ст. 437 КК передбачена відповідальність за агресивні воєнні дії, які охоплюють собою ті діяння, що складаю акти агресії, передбачені Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН №3314 від 1975 р.

Зауважимо, що на нормативному рівні, як правило, вживається термін воєнний конфлікт, формами якого є війна та збройний конфлікт. З позиції міжнародного законодавства, збройний конфлікт по суті є війною, хоча для констатації останньої обов'язковим є офіційне оголошення війни хоча б однією зі сторін протистояння. Сьогодні, офіційне оголошення війни практично не відбувається. Саме з цієї причини, поширення набув термін збройний конфлікт як такий, що більш повно відображає сучасні реалії ведення воєнних дій. Підтвердженням синонімічності змісту війни та збройного конфлікту є те, що всі положення Женевських конвенцій про закони та звичаї війни поширюються на збройні конфлікти, які розпочинаються без офіційного оголошення війни.

В Законі України «Про національну безпеку України» (2018 р.) визначено, що воєнний конфлікт – це форма розв'язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням воєнної сили. Основними формами воєнного конфлікту є війна та збройний конфлікт. Саме міжнародний збройний конфлікт сьогодні відбувається на території України. Збройний конфлікт – це збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт)⁸.

Як вище нам вже вказувалося, наявність збройного конфлікту обумовлює специфіку сексуального насильства, яке вчиняється

---

⁷Там само.

⁸ Про національну безпеку України. Закон України 21 червня 2018 року № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України від 03.08.2018. № 31. С. 5.

військовим рф по відношенню до громадян України: як цивільного населення, так і військових Збройних Сил України.

За мирних умов, обов'язковими ознаками сексуального насильства, є вчинення сексуальних дій (з вагінальним, анальним або оральним проникненням у тіло потерпілої або без проникнення) та відсутність добровільної згоди на такі сексуальні дії. Так, ст. 153 КК визначає, що сексуальне насильство – це вчинення насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи. Насильницькі сексуальні дії з проникненням у тіло потерпілої особи за відсутності добровільної згоди потерпілої особи утворюють склад зґвалтування.

На законодавчому рівні відсутнє визначення сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, однак, виходячи з положень міжнародних документів, під *сексуальним насильством, пов'язаним з конфліктом* слід розуміти сексуальні насильницькі дії, які можуть мати прояв зґвалтування, погрози зґвалтування, каліцтва статевих органів, сексуального рабства, у тому числі примусового шлюбу, примусової вагітності, примусової стерилізації, тортур сексуального характеру, примусового оголення, сексуальних домагань, торгівлі людьми та інші форми насильства сексуального характеру такої ж тяжкості, вчиняється по відношенню до жінок та чоловіків, в конфліктний або пост конфліктний період. Обов'язковими ознаками СНПК є відсутність добровільної згоди та обстановка примусу (збройний конфлікт).

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом має як прямий, так і опосередкований зв'язок зі збройним конфліктом. Однак, воно відрізняється від сексуального насильства, яке вчиняється і мирний час.

По перше, при СНПК відсутність добровільної згоди визначається урахуванням супутніх обставин. Це може бути атмосфера відчаю, страху, паніки, тривоги. Сама обстановка збройного конфлікту є обставиною, яка характеризується примусом та обмеженням людини в своїх правах та свободах.

Цілком очевидно, що людина зі зброєю має завжди більший вплив на потерпілу, тому для встановлення факту СНПК під час війни не обов'язково встановлювати безпосереднє застосування фізичної сили. Достатньо наявності умов, за яких відмова від сексуальних домагань є загрозою для життя чи здоров'я потерпілої особи або це призведе до негативних наслідків для особи чи її близьких. В цьому полягає суть обстановки примусу, яка априорі виключає можливість добровільної згоди на сексуальні стосунки. Тому, добровільна згода за таких обставин не можлива. Навіть встановлення факту, що потерпіла погодилася на сексуальні відносини, ще не може свідчити про те, що потерпіла бажала,

щоб з нею були вчинені такі сексуальні дії⁹. Погодження на сексуальні дії може бути необхідністю, для отримання доступу до життєво необхідних речей: їжі, одягу, умов виживання. Тому це не може бути визнано добровільною згодою в буквальному розумінні.

По друге, СНПК вчиняється не ізольовано, а в сукупності з іншими злочинами. Зокрема, СНПК часто поєднується зі вчиненням катування, жорстоким поведінням, позбавленням волі, побоями, мордування тощо.

Так, з початку збройного конфлікту у 2014 р. більшість задокументованих випадків сексуального насильства вчинялися в контексті позбавлення волі. Так, чоловіків та жінок незаконно позбавляли волі за звинувачення у причетності до конфлікту. Для отримання інформації їх піддавали насильству.

По третє, СНПК характеризується більш жорсткими формами ніж, сексуальне насильство в мирний час. Як правило СНПК має груповий характер, та може полягати у вчинення по відношенню до постраждалої особи зґвалтування, погрози зґвалтування, каліцтва статевих органів, сексуальне рабства, у тому числі примусового шлюбу, примусової вагітності, примусової стерилізації, тортур сексуального характеру, примусового оголення, сексуальних домагань тощо.

По четверте, СНПК переважно має публічний характер, тобто вчиняється в присутності інших військових, або в присутності родичів потерпілої особи, на очах у дітей, близьких осіб. Так, за повідомленнями Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини відомо про випадок вчинення зґвалтування 20-річної дівчини одразу трьома окупантами (Ірпінь); повідомлялось про випадок, коли 11-річного хлопчика зґвалтовано на очах у мами, яку прив'язали до стільця, щоб вона дивилася (Буча) тощо¹⁰. Сексуальне насильство у публічній формі вчиняється для залякування, демонстрації власного домінування, сили. Саме в цьому контексті СНПК використовується як стратегія війни та як її зброя в протистоянні¹¹.

Формами СНПК, яке вчиняється свідомо в рамках широкомасштабного чи систематичного нападу можуть бути: зґвалтування, зокрема вагінальне та анальне проникнення частиною тіла або об'єктом, або

---

⁹ Rufanova Viktoriia, Shablysty Volodymyr, Spilnyk Serhiy, Sydorenko Nataliia, Mozol Stanislav. Conflict-related sexual violence as a threat to peace and security of the world. *Amazonia Investiga*. Volume 11 – Issue 53: May, 2022. Page 220-226. URL : <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/2021>

¹⁰ Денисова Людмила. URL : <https://www.facebook.com/denisovaombudsman>

¹¹ Руфанова В. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: сучасні виклики. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. № 2. С. 127-131. URL : chrome-extension://efaidnbmninnipacajpgclefindmkaj/https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2022/06/VJHR_2_2022.pdf.

оральне проникнення статевим органом як порушника, так і жертви; погрози та спроби будь-якої форми зґвалтування або погрози та спроби інших сексуальних нападів; каліцтво жіночих геніталій, зокрема каліцтво піхви, статевих губ, клітора, каліцтво грудей та сосків, каліцтво або відсікання чоловічих геніталій, або інші типи насильства проти статевих органів; сексуальне рабство, у тому числі шлюбне рабство або позашлюбне співжиття; сексуальне катування, у тому числі ураження геніталій електричним струмом або стискання сосків, або примус дивитися на сексуальну наругу над партнером чи дитиною; примусова проституція; примусова вагітність; примусова стерилізація та примусовий аборт; примусове оголення, тортури сексуального характеру тощо¹².

На сьогодні не існує універсально, вичерпного та єдиного переліку діянь, які становлять собою СНПК. Це пов'язано з різними правовими рамками, часовими змінами. Однак, СНПК завжди посягає на такі охоронювані законом цінності як сексуальна автономія, недоторканість, сексуальна цілісність особи. Це завжди насильницькі сексуальні дії, які прямо чи опосередковано пов'язані зі збройним конфліктом або в пост конфліктний період.

Факторами, які обумовлюють вчинення СНПК є гендерна нерівність, панування патріархальних норм та стереотипів, високий рівень поширення та толерування сексуального насильства в мирний час, мілітаризація суспільства.

Найбільш вразливими категоріями населення, які можуть стати потерпілими від СНПК є діти, особи з інвалідністю, особи поважного віку, внутрішньо переміщені особи, біженці, особи, які перебувають в полоні або в фільтраційних таборах, правозахисники та активісти, журналісти, представники ЛГБТ спільноти тощо.

Отже, *сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом*, це будь-які дії сексуального характеру, вчинені без добровільної згоди постраждалої особи: зґвалтування, сексуальне рабство, примушування до зайняття проституцією, примусова вагітність, примусова стерилізація та інші форми насильства сексуального характеру такої ж тяжкості по відношенню до жінок, чоловіків, дівчат, хлопчиків, що прямо чи опосередковано пов'язані зі збройним конфліктом.

---

¹² Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті Краща практика документування сексуального насильства як злочину або порушення міжнародного права. Міністерство закордонних справ Великої Британії. 2017. URL: chrome-extension://efaidnbmninnipceapgpcglefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwomenua.today%2FUWC-library%2Funwomen%2F37-International_Protocol_2017_2nd_Edition_UKR.pdf&clen=7700281&chunk=true

2. Кримінальна відповідальність за сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом та заходи протидії

Чинний КК України не містить окремої кримінально-правової норми, яка б прямо встановлювала відповідальність за СНПК. Поряд з цим, в розділі XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» міститься ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни» за якою переважно і кваліфікують СНПК. Оскільки СНПК є міжнародним злочином та вчиняється в умовах збройного протистояння декількох держав, тобто міжнародного збройного конфлікту, відповідно це діяння охоплюється формулюванням ст. 438 КК «...інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України».

В цілому, станом на 24 лютого 2023 р. зареєстровано 69 166 злочинів за ст. 438 КК¹³. Однак, яка кількість з них саме за СНПК, встановити досить складно. Це ускладнює не лише процес з'ясування проблем під час документування, доказування та процесуального супроводження цієї категорії кримінальних правопорушень, але й не дає змогу встановити реальну ситуацію щодо цих злочинних діянь.

За повідомленням очільниці Моніторингової місії Правління ООН з прав людини Матильди Богнер, станом на 21 лютого 2023 р. відомо про понад 100 випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, а також сотні випадків насильницького зникнення та свавільного затримання¹⁴. Однак, зрозуміло, що це лише незначна частина всіх випадків СНПК.

Станом на 26 квітня 2022 р. на гарячу лінію Уповноваженого Верховної Ради з прав людини звернулося понад 400 людей – дорослих та дітей, які повідомляли про насильство, катування та знущання. Специфіка цієї категорії злочинів обумовлює не бажання потерпілих звертатися до правоохоронних органів для фіксації злочинів¹⁵.

Як правило, не бажання повідомляти правоохоронні органи викликано такими факторами:

1. Сором та боязнь стигми з боку оточуючих. Чоловіки досить часто стають постраждалими від СНПК, однак вони відмовляються повідомляти про ці випадки.

---

¹³ Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення рф. Офіс Генерального прокурора. URL : <https://www.gp.gov.ua/>

¹⁴ UN rights chief deplores Ukraine death toll one year after Russian invasion. United Nation. URL : <https://news.un.org/en/story/2023/02/1133737>

¹⁵ «Ми воюємо з армією гвалтівників та мародерів». Інтерв'ю НВ з заступницею голови МВС Катериною Павліченко. URL : <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/bezpeka-bizhenciv-u-krajinah-yevropi-ta-rf-interv-yu-nv-novini-ukrajini-50242591.html>

2. Порушення конфіденційності інформації.
3. Постраждалій особі може загрожувати небезпека, у разі повідомлення.
4. Постраждала особа знаходиться на окупованій території та їй нікуди звернутися по допомогу.
5. Відсутність доступу до правоохоронних органів та правосуддя.
6. Особа може применшувати масштаби того, що з нею сталося та вважати, що на фоні всіх звірств та жахів війни, випадок СНПК є не настільки серйозним, щоб цим займалися правоохоронні органи.

У зв'язку з тим, що потерпілі часто відмовляються повідомляти про ці злочини та через складнощі ідентифікації, СНПК є високолатентним злочином.

Причинами недостатньої ідентифікації з боку уповноважених суб'єктів можуть бути: надання переваги іншим справам; не достатньо серйозне ставлення до цієї категорії злочинів; відсутність вмінь та навичок ідентифікації ознак СНПК та інші.

Не зважаючи на всі труднощі з виявленням, документуванням, доказуванням та ідентифікацією СНПК, правоохоронні органи реєструють СНПК. Так, за офіційною інформацією, розміщеною на сайті Офісу Генерального прокурора відомо, що повідомлено про підозру військовослужбовцю 34-ї окремої мотострілецької гірської бригади 49-ї загальновійськової армії Південного військового округу ЗС РФ (в/ч № 01485) у порушенні законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України). Підозрюваний з кінця березня 2022 року контролював територію Бериславського району Херсонської області, розмістивши бойову техніку, користувався майном місцевих жителів. При цьому військові їх принижували, залякували, погрожували розправою і проводили регулярні рейди по домоволодіннях. Під час таких рейдів підозрюваний російський військовослужбовець прийшов на подвір'я місцевої жительки. Погрожуючи розправою їй та її дитині, підозрюваний здійснив акт сексуального насильства, тримаючи біля жінки ніж. В подальшому він, без згоди постраждалої, почав проживати в її будинку, погрожував розправою над дитиною і гвалтував¹⁶.

Існуючі проблеми з ідентифікацією та процесуальним супроводженням СНПК пов'язані ще й з тим, що на сьогоднішній день в українському законодавстві відсутня класифікація форм сексуального насильства відповідно до Римського статуту міжнародного

---

¹⁶ Повідомлено про підозру російському військовослужбовцю, який залякував мирних людей і гвалтував. Офіс Генерального прокурора України. 24.02.2023. URL : <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/povidomleno-pro-pidozru-rosiiskomu-viiskovosluzbovcyu-yakii-zalyakuvav-mirmix-lyudei-i-gvaltuvav>

кримінального суду. Тобто в жодному чинному нормативному документі не передбачено, що сексуальне насильство може виражатися у формі зґвалтування, сексуального рабства, примусу до проституції, примусової вагітності, примусової стерилізації тощо. Це є наслідком того, що Україною не ратифікований Римський статут міжнародного кримінального суду, та неготовності законодавця прямо озвучити складну у регулюванні та запобіганні проблему сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом¹⁷.

Як вище вже наголошувалося, чинний Кримінальний кодекс України не містить окремої норми, яка б встановлювала відповідальність за СНПК, як цього вимагає п. 30 Резолюції Рада Безпеки ООН № 2467 (2019)¹⁸. Однак, слід зазначити, що законодавцями робляться позитивні кроки в цьому напрямку. Так 20.05.2021 р. було прийнято проект закону № 2689 від 27.12.2019 р., яким зґвалтування, сексуальна експлуатація, примушування до зайняття проституцією, примусової вагітності, примусової стерилізації або будь-яких інших форм сексуального насильства визнається воєнним злочином та злочином проти людяності (ст. 438 та 442¹ Кримінального кодексу України)¹⁹. Однак законної сили згаданий законопроект не набув, оскільки з 7 липня 2021 року проект закону знаходиться на підписі у Президента України.

Через те, що Кримінальний кодекс України не містить окремої статті за СНПК, відповідно не ведеться і кримінальна статистика щодо цих злочинів. Це ускладнює процес обліку, аналізу, контролю за розслідуванням та притягненням до відповідальності винних осіб.

Також, у Єдиному реєстрі досудових розслідувань немає будь-якої відмітки про насильство, пов'язане саме зі збройним конфліктом. Це призводить до того, що такі злочини губляться в загальній статистиці вчинених злочинів. Військовий конфлікт на сході України триває з 2014 р., однак жодного офіційно зареєстрованого злочину та жодної засудженої та покараної особи за вчинення цього, надзвичайно

---

¹⁷ Руфанова В. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: сучасні виклики. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. № 2. С. 127-131. URL : chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2022/06/VJHR_2_2022.pdf.

¹⁸ Резолюция 2467 (2019), принятая Советом Безопасности на его 8514-м заседании 23 апреля 2019 года S/RES/2467 (2019). URL : chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Funrcca.unmissions.org%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Fresolution_2467_2019_s-res-2467_ru.pdf&clen=274853&chunk=true/

¹⁹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права. Верховна Рада України. Проект закону. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804.

принизливого, жорстокого та надзвичайно тяжкого за впливом на постраждалу особу, злочину немає.

Новим етапом на шляху врегулювання питання кримінально-правового законодавчого забезпечення протидії СНПК вважаємо підписання Рамкової угоди щодо взаємодії між Урядом України та Спеціальним представником Генерального секретаря ООН з питань сексуального насильства під час конфлікту щодо запобігання та реагування на сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом. Основними векторами взаємодії визначено наступні: I. Підтримка розробки та/або зміцнення національної політики та програм із запобігання та реагування на сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, для посилення захисту; II. Запровадження заходів із зменшення ризиків проти торгівлі людьми, пов'язаної з конфліктом, з метою сексуальної експлуатації/проституції, а також інших форм торгівлі людьми, які можуть включати сексуальне насильство (сексуальна експлуатація в онлайн-порнографії, торгівля людьми на робочому місці, примусові шлюби, експлуатація в кримінальному діяльності), включаючи підвищення обізнаності військовослужбовців, прикордонників, поліції та посадових осіб міграційної служби; III. Посилення захисту внутрішньо переміщених осіб від сексуального насильства, в тому числі шляхом прийняття заходів для захисту цивільних осіб, особливо жінок, дітей та представників уразливих груп у центрах, де розміщені ВПО, включаючи доступ до можливостей отримання доходу та освіти; IV. Посилення захисту, в рамках існуючих міжнародних рамок, усіх цивільних осіб, які змушені тікати за кордон, надання допомоги всім таким жертвам насильства, особливо жінкам і дітям, щоб облаштуватися, адаптуватися, отримати доступ до ринку праці та освіти, а також отримати доступ до цілісних послуг, включаючи медичні послуги, психосоціальна підтримка та правова допомога; V. Посилення захисту від сексуального насильства в офіційних і неофіційних місцях утримання військовополонених чоловіків і жінок та всіх осіб, позбавлених волі, відповідно до відповідних норм міжнародного гуманітарного права, включаючи звичаєве міжнародне гуманітарне право; VI. Зміцнення національних систем охорони здоров'я та соціальних служб для забезпечення доступу постраждалих від сексуального насильства, а також їхніх дітей, членів сімей та інших свідків до безперешкодних, своєчасних та орієнтованих на постраждалих послуг, у тому числі, якщо це необхідно, сексуального та репродуктивного здоров'я, психосоціальних юридичні, соціально-економічні послуги, достатнє та швидке надання допомоги та підтримки реінтеграції; VI. Зміцнення верховенства права та відповідальності за

злочини, пов'язані з сексуальним насильством, шляхом підтримки сектору юстиції, включаючи законодавчу реформу для боротьби з усіма формами сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, відповідно до міжнародних норм і стандартів; розбудова потенціалу відповідних суб'єктів сектору юстиції, включаючи навчання слідчих, прокурорів, суддів, офіцерів поліції та іншого персоналу правоохоронних органів; розробка програм відшкодування жертвам; VII. Створення механізмів моніторингу, аналізу та звітності щодо сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, щоб забезпечити систематичний збір точної надійної та об'єктивної інформації про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, включаючи документування конкретних злочинів, забезпечити своєчасне вжиття заходів щодо запобігання цьому злочину та реагування на нього; IX. Сприяння збору доказів і підготовці справ за скаргами потерпілих до будь-якого національного чи міжнародного суду, а також для скарг або заяв державних і неурядових організацій від імені жертв тощо²⁰.

Визначені напрямки взаємодії офіційно підкреслюють дискурс діяльності держави, оскільки чітко окреслює бажані орієнтири та стандарти, а також має важливе значення для подальшої діяльності уповноважених інституцій у сфері протидії СНПК.

ВИСНОВКИ

Після початку повномасштабного вторгнення СНПК вже не сприймається як неминучий «побічний ефект» війни. Сьогодні весь світ усвідомив, що це злочини, які потрібно не допускати та обов'язково притягувати до відповідальності винних осіб, відповідно до норм міжнародного та міжнародного кримінального права.

Хоча СНПК є поширеним у всьому світі, однак залишається безліч проблем з виявленням, документуванням, доказуванням та притягненням до відповідальності. Переважна більшість винних у СНПК залишаються без покарання, а постраждали без відшкодування заподіяної шкоди. Наразі, в Україні не створено фонд, який би здійснював відшкодування потерпілим від СНПК під час збройної агресії рф.

Важливим акцентом в аспекті усвідомлення цілісної картини передумов СНПК є розуміння того, що воно є наслідком гендерної

---

²⁰ Framework on cooperation between the Government of Ukraine and the UN on prevention and response to conflict-related sexual violence, May 2022. URL : https://www.humanitarianresponse.info/en/operations/ukraine/document/framework-cooperation-government-un-prevention-and-response-conflict?_gl=1*1fu66oj*_ga*MTk1MDI0NDk4MS4xNjc1OTQ2OTEz*_ga_E60ZNX2F68*MTY3NTk0NjkxMy4xLjEuMTY3NTk0NzQxNC4zMi4wLjA.

нерівності, патріархату, вкорінених упереджень, стереотипів, хибних уявлень, толерування насильства в мирний час. Доволі часто, це призводить до сексуального та гендерно зумовленого насильства.

СНПК, будучи різновидом гендерно зумовленого насильства, є грубим порушенням прав людини та міжнародним злочином²¹. Саме тому, в національному законодавстві повинні бути закріплені дієві механізми загальної та спеціальної превенції СНПК. Протидія СНПК потребує внутрішньої правової та інституційної рамок, які дозволили б своєчасно, якісно, незалежно та неупереджено забезпечити розслідування та судове переслідування цих злочинів. Важливим аспектом залишається необхідність забезпечення гендерно чутливого підходу та сприяння подоланню невидимих бар'єрів на індивідуальному та структурному рівнях. Отже, цілісна правова база, функціонування системи компетентних, неупереджених органів, налагоджена правоохоронна, медична та судова система, подолання стереотипів та дискримінаційних проявів щодо гендерної нерівності, дієвий механізм компенсаційних виплат потерпілим від СНПК є базисними конструктами, на яких повинна будуватися державна стратегія протидії СНПК.

АНОТАЦІЯ

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, є поширеним у всьому світі, однак залишається безліч проблем з виявленням, документуванням, доказуванням та притягненням до відповідальності винних осіб. Переважна більшість винних залишаються без покарання, а постраждалі без відшкодування заподіяної шкоди. Такий стан актуалізує питання приведення правової бази у відповідність до реалій сьогодення аби забезпечити адекватну реакцію та виклики воєнного стану.

Наголошується на необхідності законодавчого закріплення поняття сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Під ним пропонується розуміти будь-які дії сексуального характеру, вчинені без добровільної згоди постраждалої особи: зґвалтування, сексуальне рабство, примушування до зайняття проституцією, примусова вагітність, примусова стерилізація та інші форми насильства сексуального характеру такої ж тяжкості по відношенню до жінок, чоловіків, дівчат, хлопчиків, що прямо чи опосередковано пов'язані зі збройним конфліктом.

Привертається увага на доцільність доповнення чинного Кримінального кодексу України окремою нормою, яка б встановлювала відповідальність за такий міжнародний злочин як сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом.

---

²¹ Руфанова В. Становлення сучасної парадигми протидії гендерно зумовленому насильству в діяльності міжнародних організацій. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2021. № 2(16). С. 261-278. URL : <http://vakp.nlu.edu.ua/issue/view/14857>

Література

1. Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року. Затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1544-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text>
2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. Женева. 12.08.1949. Ратифіковано 03.07.1954. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text/ (дата звернення: 10.04.2022)
3. Руфанова В.М. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: сучасні виклики. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. № 2. С. 127-131. URL : chrome-extension://efaidnbmnribpcajpcglclefindmkaj/https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2022/06/VJHR_2_2022.pdf
4. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 року. Департамент громадської інформації ООН. URL : https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
5. Римський статут Міжнародного кримінального суду. 07.07.1998. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#n1003
6. Денисов В. Н. Агресія військова // Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Агресія_військова . https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%B3%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%96%D1%8F_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0
7. Про національну безпеку України. Закон України 21 червня 2018 року № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України від 03.08.2018. № 31. С. 5.
8. Rufanova Viktoriia, Shablustyi Volodymyr, Spilnyk Serhiy, Sydorenko Nataliia, Mozol Stanislav. Conflict-related sexual violence as a threat to peace and security of the world. *Amazonia Investiga*. Volume 11 – Issue 53: May, 2022. Page 220-226. URL : <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/2021>.
: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.53.05.22>.
9. Денисова Людмила. URL : <https://www.facebook.com/denisovaombudsman>
10. Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті Краща практика документування сексуального насильства як злочину або порушення міжнародного права. Міністерство закордонних справ Великої Британії. 2017. URL: chrome-extension://efaidnbmnribpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwomenua.today%2FUWC-library%2Funwomen%2F37-International_Protocol_2017_2nd_Edition_UKR.pdf&clen=7700281&chunk=true

11. Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення рф. Офіс Генерального прокурора. URL : <https://www.gp.gov.ua/>

12. UN rights chief deplors Ukraine death toll one year after Russian invasion. United Nation. URL : <https://news.un.org/en/story/2023/02/1133737>

13. «Ми воюємо з армією гвалтівників та мародерів». Інтерв'ю НВ з заступницею голови МВС Катериною Павліченко. URL : <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/bezpeka-bizhenciv-u-krajinah-yevropi-ta-rf-interv-yu-nv-novini-ukrajini-50242591.html>

14. Повідомлено про підозру російському військовослужбовцю, який залякував мирних людей і гвалтував. Офіс Генерального прокурора України. 24.02.2023. URL : <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/povidomleno-pro-pidozru-rosiiskomu-viiskovoslužbovcyu-yakii-zalyakuvav-mirnix-lyudei-i-gvaltuvav>

15. Резолюция 2467 (2019), принятая Советом Безопасности на его 8514-м заседании 23 апреля 2019 года S/RES/2467 (2019). URL : chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Funn.org%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Fresolution_2467_2019_s-res-2467_ru.pdf&clen=274853&chunk=true/

16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права. Верховна Рада України. Проект закону. URL http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804.

17. Framework on cooperation between the Government of Ukraine and the UN on prevention and response to conflict-related sexual violence, May 2022. URL : https://www.humanitarianresponse.info/en/operations/ukraine/document/framework-cooperation-government-un-prevention-and-response-conflict?_gl=1*1fu66oj*_ga*MTk1MDI0NDk4MS4xNjc1OTQ2OTEz*_ga_E60ZNX2F68*MTY3NTk0NjkxMy4xLjEuMTY3NTk0NzQxNC4zMi4wLjA

18. Руфанова В. Становлення сучасної парадигми протидії гендерно зумовленому насильству в діяльності міжнародних організацій. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2021. № 2(16). С. 261-278. URL : <http://vakp.nlu.edu.ua/issue/view/14857>. <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2021.16.244320>

Information about the author:

Rufanova Viktoriia Mykolaivna,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Criminal Law and Criminology
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
26, Gagarina Avenue, Dnipro, 45000, Ukraine